

O'smirlik Davrida Ziddiyatli Xatti-Harakatlarning Xususiyatlari

Siddiqov Sardorbek Zafarjon o'g'li

Namangan davlat universiteti, Pedagogika-psixologiya fakulteti, Amaliy psixologiya yo'nalishi

Annotatsiya: Maqola o'smirning maktabdagi ziddiyatli xatti-harakatlarining xususiyatlarini nazariy o'rganishga bag'ishlangan. Bu erda nizoli xatti-harakatlarning sabablari, turlari, nizolarda o'spirinlarning xatti-harakatlari uslublari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: ziddiyat, ziddiyatli xatti-harakatlar, o'spirin, sabablari, turlari, uslubi.

Zamonaviy jamiyatda o'spirinning deyarli har bir ota-onasi maktabdagi bolaning ziddiyatli xatti-harakatlari kabi muammoga duch kelishadi. Ushbu muammo bugungi kunda ham dolzarbdir, chunki o'quv yurtida maktab o'quvchilari sinfdoshlari bilan ham, o'qituvchilar bilan ham muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Qarama-qarshi xatti-harakatlar o'smirlik davrida keng tarqalgan hodisa. Bu kattalar bilan munosabatlarda ham, tengdoshlar bilan munosabatlarda ham o'z pozitsiyasini tasdiqlash usuli sifatida ishlaydi. Axir, hayotning bu davri eng qiyin — o'smirlik inqirozi boshlanadi. Bola hali ham bolalik va kattalar hayoti o'rtasidagi chegarada, aynan shu paytda u haqiqatan ham ichkariga qaraydi va allaqachon ko'p narsalarni anglashga qodir. Inqiroz yo'llardan birida davom etishi mumkin: "mustaqillik inqirozi" - negativizm, isyon, takabburlik, o'jarlik, rashk; "giyohvandlik inqirozi" - itoatkorlik, o'zini tuta olmaslik, hamma kabi bo'lish istagi, infantilizm. Shuning uchun, o'spirin unga chiziqni kesib o'tishga va kattalar hayotini boshlashga yordam beradigan o'zgarishlarga ega. Ushbu o'zgarishlar muloqotning nomuvofiqligida sodir bo'ladi. O'smir allaqachon kattalar bilan teng sharoitda muloqot qilishga tayyor, ammo hali bunday imkoniyatga ega emas. Va tengdoshlar bilan munosabatlar keskinlashadi, chunki qiziqishlar har xil bo'ladi, ijtimoiy doiralar katta yoshdagi o'spirinlar tomonidan suyultiriladi [4]. O'smirlik mojarosining sabablari juda xilma-xil bo'lishi mumkin va ularni hal qilish uchun o'spirinlar ko'pincha kattalarning yordamiga va maslahatlariga muhtoj. O'smirlik mojarolariga quyidagilar kiradi: itoatsizlik, nizo, o'z nuqtai nazarini boshqalarga yuklash, tushunmovchilik, odamlarga takabburlik, vazifalarni bajarmaslik, akademik ko'rsatkichlarning pastligi, dangasalik [1]. Bolaning ziddiyatli xatti-harakatlarining tomonlarini ko'rib chiqish uchun "mojaro"so'zi nimani anglatishini aniqlash kerak. Agar biz mojaroning umumiy qabul qilingan ta'rifidan kelib chiqsak, unda tushuntirish lug'atida. S. I. Ozhegova bu "raqiblar yoki o'zaro ta'sir sub'ektlarining qarama-qarshi yo'naltirilgan maqsadlari, manfaatlari, pozitsiyalari, fikrlari yoki qarashlari to'qnashuvi" deb talqin etiladi [7]. A. ya Antsupov, I. E. Voroyeykin, T. V. Dragunova, A. ya Kibanov, A. A. Rean, A. I. Shipilov o'z asarlarida mojaroni turli tomonlardan ko'rib chiqadilar. Kibanov, ziddiyat, uning psixologik mohiyatiga asoslanib, "o'spirin hayotida va uning jamoasida yuzaga keladigan qiyin vaziyatlarning turlaridan biridir" [5]. A. A. Rean "mojaro ma'lum darajada keskinlikni keltirib chiqaradi. Agar biz bir guruh odamlarni ko'rib chiqsak, unda har bir alohida shaxs boshqacha bo'ladi, chunki bu shaxs ruhiyatining barqarorligiga bog'liq" [8]. Antsupov va A. I. Shipilova konfliktli xatti-harakatlar "jamiyat, mikro muhit va shaxs o'rtasidagi ichki va tashqi qarama-qarshiliklarning natijasi" sifatida qaraladi [2]. Maktabdagi ziddiyatli xatti-harakatlarni o'rganish doirasida nizolarning bir nechta turlarini ajratish mumkin: o'qituvchi va talaba o'rtasidagi, o'spirin va ota-onalar o'rtasidagi, o'spirinlar o'rtasidagi, o'spirin va guruh o'rtasidagi, guruhlar (sinflar) o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonida nizolar, shaxslararo ziddiyat. Ularning har birini ko'rib chiqing [2]. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonida ziddiyat ko'pincha

ISSN 2792-1883 (online), Published in Vol: 3 No: 4 for the month of Apr-2023

Copyright (c) 2023 Author (s). This is an open-access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution License (CC BY). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

bolaning yosh xususiyatlarini va o'spirinning individualligi, mustaqilligi va qobiliyatlarini e'tiborsiz qoldiradi. O'qituvchilar ko'pincha avtoritar muloqot uslubidan foydalanadilar, bolani o'zini namoyon qilishiga yo'l qo'ymaydilar va uning nuqtai nazarini tushunishni istamaydilar — bu ko'pincha o'spirinning noroziligiga olib keladi va shu bilan mojaroga aylanadi. O'smir va ota-onalar o'rtasidagi ziddiyat bola hayotidagi eng jiddiy to'qnashuvlardan biridir, chunki ota va ona eng yaqin va eng yaqin odamlardir. Ushbu nizo nafaqat ruhiy charchoqni keltirib chiqaradi, balki bolalarning xatti-harakatlarida va oiladagi o'zaro munosabatlarda jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ba'zi tadqiqotchilar (O. V. Kerbikov A. E. Lichko, G. E. Suxareva, ya. A. Lupyana) bu ta'lim turini noto'g'ri tanlashga bog'liq deb hisoblashadi: Zolushka tipidagi tarbiya, gipo-himoya, gipo-himoya, haddan tashqari himoya [2]. O'smirlar o'rtasidagi ziddiyat raqibining manfaatlarini himoya qilishni anglatadi. Tengdoshlar bilan qulay munosabatlar o'smirlik davrida katta rol o'ynaydi, chunki do'stlik bola uchun "aziz hayot" dir. O'smir va guruh o'rtasidagi va o'smirlar guruhlari o'rtasidagi ziddiyat-bu bir kishi yoki guruh uchun o'z nuqtai nazarini himoya qiladigan tengdoshlar o'rtasidagi kelishmovchilik, bu tushunmovchilikka, jamoaning buzilishiga va undagi munosabatlarga olib keladi. Ziddiyatli vaziyatda o'spirinlarning xatti-harakatlari nizolarning umumiy qonunlariga bo'ysunadi. K. tadqiqotlariga ko'ra. Tomas qarama-qarshi vaziyatda xatti-harakatlarning beshta asosiy uslubidan foydalanish mumkin: moslashish, murosaga kelish, hamkorlik, qochish, raqobat. Ularning har biridan foydalanish tomonlarning manfaatlari va har birining o'z maqsadlariga erishish istagi bilan belgilanadi. Raqobat uslubi asosan tengdoshlari orasida obro'ga ega bo'lgan maktab o'quvchilarida kuzatiladi. Ular xarakterning qat'iyligi, irodasi, o'z manfaatlarini qondirish istagi bor, boshqa tomonning manfaatlari esa ularni umuman qiziqitirmaydi [3]. Hamkorlik uslubi-bu mojaroda o'spirinlarning xatti-harakatlarining qiyin usullaridan biri, maktab o'quvchilari bu uslubga faqat tengdoshlari bilan munosabatlarni buzishni istamaganlarida murojaat qilishadi. Mojaroning ikkala tomoni ham diplomatik qobiliyatga ega bo'lishi kerak, ya'ni muzokara olib borish, o'z manfaatlarini himoya qilish va shu bilan birga raqibining manfaatlarini hisobga olish, boshqalarni tinglash va shu bilan birga his — tuyg'ularini jilovlash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Ushbu ko'nikmalardan birining etishmasligi bu uslubni samarasiz qiladi [3]. Murosaga kelish uslubi o'zaro imtiyozlar orqali kelishmovchiliklarni hal qilishni anglatadi. Ushbu uslub hamkorlik uslubidan farq qiladi, chunki qarama-qarshi tomonlar mojaroning dastlabki bosqichida bir-birlari bilan kelishib olishadi, chunki ular dushmanning maqsadiga erishish uchun teng darajada ishonchli dalillar va imkoniyatlarga ega ekanligini tushunishadi, barcha tomonlar bir xil narsani xohlashadi, lekin bir-biridan kam bo'lmagan maqsadga erishish bir vaqtning o'zida ishlamaydi [3]. Qochish uslubi o'smirlar o'zlarining to'g'riligiga to'liq ishonchlari komil bo'lmaganda yoki bu muammo ular uchun birinchi o'rinda turmasa yoki voqeaning boshqa tomonlari maqsadga erishish uchun ko'proq imkoniyatlarga ega bo'lganda tanlanadi. Qanday bo'lmasin, muammoni tark etish yoki kechiktirish qochish emas, balki ziddiyatli vaziyatga mutlaqo oqilona munosabatdir. Bir muncha vaqt o'tgach, mojaroga olib kelgan bu kelishmovchiliklar o'z-o'zidan hal qilinishi mumkin yoki o'smir keyinchalik qo'shimcha ma'lumot va imkoniyatlarga ega bo'lganda bu masalalarni hal qilishi mumkin [3]. Turar joy uslubi shuni anglatadiki, o'spirin o'z manfaatlarini himoya qilishdan manfaatdor emas, u boshqa tomonlar bilan o'z zarariga bitim tuzadi, shu bilan birga tengdoshlari bilan do'stona munosabatlarni saqlab qoladi. Ushbu uslub maktab o'quvchilari tomonidan mojaroni hal qilish uchun emas, balki o'zlarining xotirjamligi va barqarorligi uchun ishlatiladi [3]. O'smirlarning ziddiyatli xatti-harakatlarini optimallashtirish bo'yicha o'qituvchi — psixologning ishi quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi: tashkiliy ish-ma'lumot to'plash, bolaning yashash sharoitlari. Diagnostik ish-mojaroning borishiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan o'spirinlarning shaxsiyatining turli tomonlarini aniqlash, o'spirinlarning umumiy mojarosini aniqlash uchun psixodiagnostika. O'smirlarning ziddiyatli xatti-harakatlarini bartaraf etish bo'yicha faoliyatni amalga oshirish jarayonida o'qituvchi-psixolog to'g'ridan-to'g'ri mojaro holatiga duch kelishi mumkin. Keyin, mashg'ulotlar va maslahatlardan tashqari, u mojaroni hal qilishda vositachi

(vositachi) rolini bajarishi kerak bo'lishi mumkin. Bunday faoliyat maxsus tayyorgarlikni talab qiladi, ammo uni to'g'ri bajarish mojaroni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, chunki o'spirinlar mojaroda o'zini tutish strategiyasi bilan aniq tanishadilar [8]. Xulosa qilib shuni ta'kidlashni istardimki, o'spirinning mojarosi ko'pincha o'z ehtiyojlarini qondirish istagi tufayli yuzaga keladi, ulardan asosiysi kattalar va tengdoshlarning tan olinishi. Axir, o'spirin endi bola emas, lekin hali kattalar emas. U kattalar kabi o'ylaydi, lekin bola kabi harakat qiladi, shuning uchun unga yordam berish kerak: mojaroning oldini olish qobiliyatini rivojlantirish, qarama-qarshiliklar uchun sabablar ta'lim muhitida va oilada yuzaga kelmaydigan sharoitlarni yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Antsupov A. ya., Shipilov A. I. konfliktologiya: universitetlar uchun darslik. - M.: birlik, 2009
2. Arakelov G. G., Jarikov N. M. o'qituvchilar va ota-onalarga o'spirin psixologiyasi to'g'risida. - M.: Ma'rifat, 2005.
3. Belkin A. S. konfliktologiya: uyg'unlik haqidagi fan. - Yekaterinburg: 2000
4. Dragunova T. V. o'smirning psixologik xususiyatlari. Yosh va ta'lim psixologiyasi. - M.: Akademiya, 2011
5. Konyuxov N. I. psixologiya bo'yicha Lug'at-qo'llanma. - M.: Vlados,
6. Lisina M. I. bolalarning kattalar va tengdoshlari bilan aloqasi: yosh va ta'lim psixologiyasi muammolari bo'yicha umumiy va turli xil tadqiqotlar. - M.: Ta'lim, 2013.
7. Ojegov S. I. " rus tilining lug'ati-M.: tinchlik va ta'lim, 2015. Rogov E. I. amaliy psixologning qo'llanmasi: 2 kitobda. - M.: Vlados, 2013
8. Badritdinova, M. B., & Rustamova, T. N. (2021). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPMENT OF THINKING IN STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Science and Education*, 2(2), 331-337.
9. Бадритдинова, М. Б. (2014). НЕКОТОРЫЕ СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ ПСИХОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ. *ИНСТИТУТЫ И МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ: МИРОВОЙ ОПЫТ И РОССИЙСКАЯ ПРАКТИКА*, 37.
10. Badritdinova, M. B., & G'aniyeva, N. O. (2022). O'SMIRLIK DAVRIDA IJTIMOY QO'RQUV HOLATLARINING PSIXOPROFILAKTIKASI VA PSIXOKORREKSIYASI. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(2), 307-309